

РЕЦЕНЗИЯ

изготвена от проф. д-р Борис Парашкевов във връзка с конкурса *за заемане на академичната длъжност „доцент” по 2.1.* Филология (Славянска филология – теория на превода), обявен в ДВ, бр. 9 от 02.02.2016 г

Настоящата рецензия е изготвена съгласно заповед № РД 38-214 от 07.04.2016 г. на Ректора на Софийския университет „Свети Климент Охридски”. Документи за участие в конкурса са подали

1. гл. ас. д-р Йорданка Атанасова Трифонова
2. гл. ас. д-р Радост Ангелова Железарова.

Гл. ас. Йорданка Трифонова е родена през 1952 г., през 1970 г. е завършила специалност Славянска филология (чешки език) в СУ, в периода 1981-2014 г. е работила в различни секции на ИБЕ при БАН (с неотбелязан в данните статус). Същевременно е била хоноруван преподавател по чешки език към Катедрата по славянско езикознание на СУ, където от 2014 г. е назначена за главен асистент по чл. 68 ал. 1 т. 3 от Кодекса на труда. През 2012 г. е защитила дисертация на тема „Динамика в българската и чешката депроприална система в края на ХХ век“.

За участие в конкурса д-р Трифонова е представила монография, озаглавена с последния стих на Яворовото стихотворение „Песен на човека“: (*И може би в заключена тъмница*) „... от своя зов аз слушам ек... Чешки и словашки прочити на Яворовата лирика“ (Книгоиздателска къща „Труд“, София, 2016). Изследването в обем от 151 страници е структурирано според изискванията за един хабилитационен труд: стегнат увод, три глави и кратко заключение, както и две приложения – на чешките преводи на Яворов и на цитираната литература (над 90 заглавия). Мотивите или „причините“ да се заеме с това начинание авторката назовава в Увода на книгата: на първо място преводаческото любопитство „как някой е превел нещо, звучащо прекрасно и съвършено на родния език и изглеждащо непреводимо“. При подобни начинания от други автори поначало се получават кратки анализи, и то главно от гледище на носители на целевия език. При д-р Трифонова става дума за нещо много по-ангажиращо, а именно да представи рецепцията на Яворов на чешки и словашки, обобщавана с ключовите думи *прочит* и *глас*. Приложени по отношение на лириката, в двата термина аз виждам два интелектуални процеса: единият – разбиране и превеждане на оригинала, а другият –

неговото осмисляне и пресътворяване. Те могат да бъдат осъществявани от две лица – преводач (изготвил т.нар. подстрочник) и/или превеждащ поет, придал на оригинала нов образ със средствата и традицията на чуждия език. Тъкмо оценяването на втория етап от носителка на оригиналния език и владееща чуждия е знаменателното постижение на д-р Трифонова. Основавайки се на виждането, че преводът на поезия има културологичен и лингвистичен аспект, тя проследява хронологията в рецепцията на Яворовата поезия на двата славянски езика, създавайки същевременно обобщен портрет на преводачите. Анализирани са инструментите за прочит на Яворовата поезия (заглавия, композиции и пр.). Тематично трета глава е изцяло иновативна, тъй като е посветена на стихотворната архитектура – сравнява се графиката на Яворовата поезия в оригиналния и преведения текст. Всъщност в проучването на Яворовата графика се открива един допълнителен приносен момент към теорията и историята на българската литература. Авторката несъмнено има достатъчно основание да определя книгата си като първото цялостно транслатологично изследване в българското яворознание. В този смисъл е препоръчително тя да стане достояние на секция Теория, история и критика на превода (ако това още не е сторено) към Съюза на преводачите в България, чийто член е д-р Трифонова.

Плод на дългогодишната педагогическа и научна дейност на д-р Трифонова са нейните многобройни публикации. За участие в конкурса са подбрани заглавия, тематично отнесени от авторката към различни области на езикознанието – *семантика* (старите пространствени глаголи в съвременния български и в славянските езици от синхронно гледище); *синтаксис* (към приложимостта на генеративния синтаксис върху български материал); *стилистика* (смешното и комичното – наблюдения от времето на тоталитаризма и съвременността: осмиване чрез името, вербален хумор в чешкия и българския политически дискурс); *лексикология* (екзоними и апелативно-проприална омонимия в чешки и български, урбанизмите в Прага и София); *социолингвистика* (за синтактичните различия между българските и чешките вестникарски заглавия). Отделни тематични рубрики са посветени на *теорията и историята на превода* (Яворовата лирика на чешки – преводачи и подбор) и *теоретична лексикография* (за славянско-българската двуезична лексикография в е-речниците). За преводаческата ѝ дейност свидетелстват 13 заглавия на книги, частични публикации в периодиката, редакторска и рецензентска дейност.

Преподавателската ѝ дейност се изразява във водене на упражнения по граматика, лексикология, стилистика, фразеология, превод, езикови контакти, лекционен курс „Подготовка на дипломна работа“. В сферата на чуждоезиковото обучение са коментирани три статии – за вариативността на чешката езикова норма в българските учебни помаги, за резултатите от проекта „Езикът и туризмът“ и за резултатите от проекта „Е-Мерси за превода!“.

Гл. ас. Радост Железарова е родена през 1967 г., през 1985-1990 г. е следвала и завършила в СУ славянска филология (чешки език и литература; български език и литература), специалист по френски език и специалист-педагог по стенография и машинопис. В периода 1991-2007 г. е ред.-уредник на университетското списание „Съпоставително езикознание“, от 2007 г. е главен асистент в Катедрата по славянско езикознание. Преподавала е *Практически чешки език, Теория и практика на превода, Техника на филологическата работа, Конферентен превод в зала от/на славянски езици*. През 2003 г. е защитила дисертация на тема „Прояви на лексикална асиметрия между българския и чешкия език“ (издадена през 2015 г. в ИК „Силует“).

За участие в конкурса е представила монография на тема „Лингвистични проблеми и грешки в превода от славянски езици на български“ (София, ИК „Силует“, 2016). В обем от 171 страници тя се състои от увод, 11 раздела отчасти с подраздели, заключение, източници на емпиричния материал и библиография (около 180 заглавия). Като повод да се заеме с разработването на темата авторката посочва неточностите, неясния израз, граповини в издадени преводни текстове, но не на последно място и при обучението на студенти, изразяващи се в двупосочната междуезикова интерференция. Сред приведените примери се срещат такива куриози, които свидетелстват за липса на всякакъв усет за родния език (напр. *залях си кафето*), така че при тях указанието наистина би било превеждащите да усвояват българския език. А иначе влияние както на родния, така и на сродния славянски език се наблюдават на синтактично, морфологично, словообразователно и най-вече на лексикално равнище. Към първите системни лексикални отклонения е отнесен проблемът с формално подвеждащите думи, условно наричани лъжливи приятели на преводача. Разнобоят при тяхното назоваване и разискване е изложен в раздел 3. Тяхното неуместно отнасяне към явлението междуезикова омонимия поражда всъщност несъстоятелни спорове. Те са предизвикани от опита лексикологичните проблеми да бъдат разисквани главно на

„синхронно равнище“ (тоест често без оглед на произхода им). Ако омонимите в един език са еднакви по облик, но различни по значение и по **произход** думи (напр. турцизмът *бас* и италианизмът *бас*), аналогично явление се открива при съпоставянето на два езика и нищо не пречи то да се назове междуезикова омонимия (напр. бълг. *кол* vs. нем. *Kohl* ‘зеле’ vs. англ. *call* ‘зов, повикване’). Същото се отнася за случаи като бълг. *майка* и рус. *майка* ‘фланелка’, бълг. *стая* и рус. *стая* ‘ято’. Поради семантичната си несъвместимост такива двойки по принцип едва ли имат шанс да подведат преводача и да смутят комуникацията, но са пригодни за шеговити игрови съчетания като бълг. *сирене* и рус. *сирень* ‘люляк’ (в контекст на издаваната от тях миризма). Съвсем друго е положението при етимологично идентичните думи в родствени и неродствени езици. Развилата се в десетки и стотици случаи **разнозначност** (тоест хетеросемия) или семантична нюансировка е истинската причина за лексикалната интерференция: бълг. *гроб* ≠ рус. *гроб* ‘ковчег’, бълг. *пушка* ≠ рус. *пушка* ‘оръдие, топ’, превърнали се в **апроксиманти**. Приравняването на междуезиковите омоними към апроксимантите води да вулгаризиране на явлението, срв. англ. *oven* ‘пещ’ vs. бълг. *овен*, нем. *Kur* ‘лечение’ vs. бълг. *кур* (фигуриращи в приложенията към английско-българския и немско-българския речник на PONS).

Въпреки че се дистанцира от означението *междуезикова омонимия*, за целите на своето изследване д-р Железарова приема условно наличието на езиков феномен *псевдоомонимия* с резултат *псевдоомоними* по отношение на думи, които са подобни по звучене, близки, но не еднакви по значение, с общи корени в близкородствени езици (всъщност задължително условия, засягащо и интернационализмите) и чиито значения при разпадане на полисемията се отдалечават. Иначе казано, преводаческата проблематичност на т.нар. лъжливи, коварни и прочее думи се дължи изключително на развилата се при тях **разнозначност**. Приведените примери и позовавания на други автори илюстрират случаи също на стилистични и граматични грешки, свидетелстващи по думите на Св. Иванчев за непознаване на родния език и фактическо робуване на чуждия оригинал.

Разделът *Интерференция в преводите от славянски езици на български* има четири подраздела, представящи примери за синтактична, морфологична, словообразователна и лексикална междуезикова интерференция. Странно е, че при относително свободния български синтаксис се допуска непривичен словоред,

макар в отделни случаи инверсията да не е съвсем укорима. Сходно е положението при морфологичните (употребата на предлозите), словообразователните и лексикалните примери, където вече по-еднозначно се отбелязват и стилистични несъобразности. Те се кръстосват с преводните буквализми, водещи нерядко до словотворчество (понякога и сполучливо!), както и на други по мнение на авторката несъответствия.

Към изследването е могло поне мимоходом да се спомене един незначителен от теорията на превода проблем – транскрибирането на собствени имена. Обстоятелството, че те не подлежат на превеждане, не е довод за тяхното заобикаляне. Утвърдили се форми като *Мърквичка*, *Бърно* или *Дитъл* (за баварския облик *Dietl* на нем. *Dietel*) лично аз съм използвал като препоръчителен модел за облекчаване на консонантни натрупвания и в други езици (сръб. *Србија* → бълг. *Сърбия*, френ. *Louvre* → бълг. *Лувър*, рус. *Пётр* → бълг. *Пьотър*). В рамките на монографията прилагането на правилото за вмъкване на звук /ъ/, респ. графема <ъ> е следвало да се приложи по отношение на галицизма *Дьолисъл* (не *Дьолисл*), задача обаче именно на бохемистите си остава обмислянето на указания за решаването на случаи като *Пржибилски* или *Пржевалски* (идеята *Пилзен* да се подмени с *Пълзен* би трябвало да е последна грижа в тази насока).

Изследването на д-р Железарова при всяко положение е приносно не само като систематизиране на обичайните отклонения, допускани от неопитни или безкритични преводачи, но и подходящ наръчник при обучението на студентите в уменията да се превежда чрез зачитане суверенността на изходния и на целевия език. Изготвянето на монографията се предхожда от поредица статии, посветени на отделни частни случаи на интерферентността, включително на неточности и грешки в превода на фразеологизми. Своеобразна антология под наслов „Славянските преводи на Димчо Дебелянов“ информира за претворени творби на българския поет на девет славянски езика с възможност за съпоставка и анализ. Лексикологични публикации са посветени на езиковата култура (речта на политиците), на англицизмите в славянските езици, на цветовите нюанси в чешки и български.

За квалификационното израстване на двете кандидатки е допринасяло тяхното участие в многобройни специализации, както и изяви на научни форуми в България и чужбина. Опитността им е намерила израз в сътрудничеството при

създаване на лексикографски помагала, в лична и редакторска преводаческа дейност.

След запознаването ми с продукцията и досегашната дейност на двете кандидатки придобих следните впечатления: Възрастовите различия между тях са намерили израз донякъде в количествено отношение. Публикациите на д-р Трифонова се отличават с тематично разнообразие с превес на граматичните, текстологичните и особено лексикологичните изследвания, достигнали своя връх в нейната докторска дисертация. Логично е нейният преподавателски стаж също да е по-голям. У д-р Железарова се откроява траен интерес към транслатологичните проблеми – от дисертационния ѝ труд, през разнообразните критични наблюдения върху качеството на преводната бохемистична литература до инструктивните моменти в учебните занятия по превод. Значителен е нейният принос в разширяването на практическото обучение по превод чрез специализирания конферентен превод. Тази висша форма на преводаческата дейност се упражнява чрез курса по синхронен и консекутивен превод, предвиден за петокурсниците, които изучават славянски езици. Тематично в курса са застъпени обществено-политическа лексика и публицистика, специализирана лексика и бизнес-комуникации, филмови и медийни текстове. И тъй като всеки устен преводач по принцип извършва и писмени преводи, тези занятия разширяват още повече практиката и кръгозора на обучаваните.

Дължа да заявя, че персоналните качества на двете кандидатки са на много високо равнище, но тъй като конкурсът изрично е обявен по теория на превода, предимство по мое мнение има онази от тях, която е отдадена преди всичко на тази дейност, а именно титулярът на тази учебна дисциплина в Катедрата. Като изразявам съжаление, че мястото по конкурса е само едно (а е било възможно евентуално да се обяви успоредна процедура за доцентура примерно по лексикология), на почитаемото жури по конкурса си позволявам да предложа за **заемане на академичната длъжност „доцент“** по теория на превода да бъде избрана д-р Радост Железарова.

София, юни 2016 г.

(проф. д-р Борис Парашкевов)